

300 DE ANI DE LA NAȘTEREA BARONULUI SAMUEL VON BRUKENTHAL (26 IULIE 1721 - 9 APRILIE 1803)

GUDRUN-LIANE ITTU*

ABSTRACT. Three Centuries Since Baron Samuel von Brukenenthal was Born (26th of July 1721 - 9th of April 1803). Baron Samuel von Brukenenthal was an outstanding personality, a man of great erudition and refined taste, whose political career culminated with the dignity of Governor of Transylvania, a dignity he held between 1777 and 1787. Brukenenthal was the only Transylvanian Saxon who enjoyed this great honor. Living for many years abroad, he got acquainted with Viennese cultural patterns he tried to implement in his own country. As a Transylvanian representative of the Enlightenment, Brukenenthal became famous through his major creation, the first museum in the South Eastern part of Europe opened in 1790 to connoisseurs and foreign travelers and in 1817 to the large public. His fine art collection comprised about 1100 paintings belonging to the major European art schools. Besides paintings he also had a rich collection of etchings in copper, a library consisting of about 16000 volumes, rare archeological objects, as well as a numismatic collection and one of minerals. But his sphere of interest was much wider, including a large scale of sciences, the educational system, the musical life of Sibiu, the art of gardening.

Keywords: Brukenenthal, baron, politician, governor of Transylvania, Enlightenment, museum, paintings, major European art schools, library, archeological objects, numismatics, minerals.

ZUSAMMENFASSUNG. Dreihundert Jahre seit der Geburt des Barons Samuel von Brukenenthal (26. Juli 1721 - 9. April 1803). Baron Samuel von Brukenenthal war eine der bedeutendsten Persönlichkeiten der Siebenbürger Sachsen, ein sehr gebildeter Mann, Politiker, Sammler und Kulturförderer. Als Höhepunkt seiner politischen Karriere ist das Amt des Gouverneurs von Siebenbürgen zu nennen, das er als zwischen 1777 und 1787 bekleidete. Während seiner Studienjahre in Jena und Halle

---

* Doctor, Cercetător Științific III, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, gudrunittu@yahoo.de

sowie während seiner Amtszeit in Wien eignete er sich das Gedankengut der Aufklärung an, das er in seiner Heimat umzusetzen versuchte. Der Nachwelt ist er vor allem als Sammler und Gründer des ältesten Museums Südosteuropas bekannt, einer Anstalt, die seit 1790 von Kennern und Reisenden besucht werden konnte und 1817 dem breiten Publikum zugänglich war. Seine Gemäldesammlung beinhaltete ungefähr 1100 Gemälde, die allen wichtigen europäischen Malschulen angehörten. Dazu kam ein Kupferstichkabinett, eine wertvolle Bibliothek mit 16000 Bänden, eine numismatische, archäologische sowie eine Mineraliensammlung. Darüber hinaus interessierte sich Brukenthal für verschiedene Wissenschaften, für Landwirtschaft und Gartenkunst und förderte das Schulwesen und das Musikleben von Hermannstadt.

Schlagwörter: Brukenthal, Baron, Politiker, Gouverneur von Siebenbürgen, Aufklärung, Museum, Gemälde, europäische Malschulen, Kupferstiche, Bibliothek, archäologisches Fundmaterial, Münzen, Mineralien

REZUMAT. 300 de ani de la nașterea baronului Samuel von Brukenthal (26 iulie 1721 - 9 aprilie 1803) Reprezentant de prim rang al Iluminismului transilvănean, baronul Samuel von Brukenthal a fost una dintre marile personalități ale sașilor transilvăneni. Format la universitățile din Jena și Halle, von Brukenthal a avut o carieră politică impresionantă, fiind singurul saș luteran care a ocupat, la Viena, demnitatea de președinte al Cancelariei aulice, iar apoi fiind numit guvernator al Transilvaniei (1777-1787). Numele său este, însă, mai degrabă asociat de creația sa culturală, cea mai importantă fiind înființarea, la Sibiu, a primului muzeu din sud-estul Europei, instituție accesibilă din 1790 unui cerc restrâns de vizitatori, iar din 1817 deschis pentru publicul larg. Colecțiile baronului au inclus pinacoteca cu aprox. 1100 de tablouri aparținând marilor școli de pictură europeană, un cabinet de stampe, o bibliotecă valoroasă, ce conținea aprox. 16000 de volume, o colecție numismatică, una de obiecte arheologice și o colecție de minerale. Brukenthal a sprijinit viața științifică, învățământul și viața muzicală sibiană, iar pe moșiile sale a practicat o agricultură modernă după model central european.

Cuvinte cheie: Brukenthal, baron, politician, guvernator al Transilvaniei, Iluminism, muzeu, pictură, gravuri, bibliotecă, obiecte arheologice, monede, minerale.

Omul și cariera

Despre baronul Samuel von Brukenthal s-a scris foarte mult, iar fiecare generație s-a raportat la personalitatea sa complexă în funcție de propriile nevoi și interese. La sfârșitul sec. al XIX-lea, când presiunea Ungariei de maghiarizare a învățământului a fost puternică, istoricii sași au pus accentul pe statornicia sa și pe

refuzul lui de a trece la religia oficială a imperiului, la cea catolică. De asemenea, au scos în evidență faptul că nu și-a renegat niciodată limba maternă, adresându-se în continuare sașilor în graiul săsesc (nu în germana literară), iar prin testament a dispus ca gimnaziul evanghelic din Sibiu să moștenească bogatele-i colecții. Apoi, în perioada naționalismului exacerbă, baronul a fost instrumentalizat drept precursor al acestuia, iar în ziua de azi Brukenthal este privit ca un european *ante litteram*, un *homo europaeus* a cărui operă culturală este un bun universal. Sibienii, primii beneficiari ai Muzeului Brukenthal, sunt conștienți că, în absența acestuia, orașul lor nu ar fi fost ales drept *Capitală culturală europeană 2007* înainte de aderarea României la Uniunea Europeană.

Împlinirea a trei secole de la nașterea baronului este un prilej important pentru a rememora viața și opera unei personalități care s-a constituit nu numai într-un *lieu de mémoire* – în accepțiunea lui Pierre Nora –, ci a creat un model care a influențat generații întregi¹.

Creatorul muzeului s-a născut în 26 iulie 1721 la Nocrich, o comună din apropierea Sibiului, unde tatăl său, Michael Breckner (1676-1736), deținea funcția de jude regal. Mama, Susanna von Heydendorff (1685-1734) aparținea unei familii nobiliare mici din Mediaș, familie înnobilită în sec. al XVI-lea. Judele, un fidel al Casei imperiale, a fost înnobilit în 1724 de împăratul Carol al VI-lea cu *predicatul* von Brukenthal, intrând astfel în rândurile nobilimii funcționărești, un segment social cultivat în Imperiul Habsburgic.

Tânărul Samuel a urmat gimnaziul evanghelic din Sibiu și colegiul unitarian din Târgu-Mureș, iar apoi a lucrat timp de doi ani ca funcționar în cadrul magistratului sibian, unde s-a familiarizat cu legislația transilvăneană. La 22 de ani, în 1743, s-a hotărât să plece la Halle la studii, iar în drum spre orașul universitar german a poposit un timp la Viena, unde, la 2 martie 1743, a devenit membru al lojei masonice *Aux Trois Canons*. Calitatea de mason a fost, probabil, de mare importanță pentru viitoarea sa carieră, deoarece a cunoscut numeroase persoane influente, punând astfel bazele unui valoros *capital social*. La Halle a audiat prelegeri de științe politice, istorie, filosofie și teologie, dobândind o cultură temeinică, impregnată de ideile Iluminismului francez și de cele ale *Aufklärung*-ului german², învățând

¹ Konrad Gündisch, *Samuel von Brukenthal (1721-1803): Museumsstifter und siebenbürgisch-sächsischer Erinnerungsort*, în *Danubiana Carpathica*. Jahrbuch für Geschichte und Kultur in den deutschen Siedlungsgebieten Südosteuropas, Bd. 6 (53), 2012, Oldenbourg Verlag München, p. 185-194.

² Brukenthal a fost contemporan cu Immanuel Kant (1724-1804), reprezentant de seamă al filosofiei clasice germane. Filosoful din Königsberg a dat *Aufklärung*-ului următoarea definiție: *Luminismul este ieșirea omului din starea de minorat de care el însuși s-a făcut vinovat. Minoratul înseamnă neputința de a se servi de propriul său intelect fără a fi condus de altcineva. Acest minorat provine din vina noastră, dacă motivul său nu este o deficiență a intelectului, ci lipsa de curaj în a face uz de*

totodată rafinatele maniere ale Europei apusene. La finele anului 1743 a înființat și condus loja *Aux Trois Clefs d'Or*, dovada acestui fapt fiind o medalie bătută cu prilejul serbărilor Sf. Ioan din 1744, festivitate organizată tocmai de Brukenthal. Medalia este inscripționată cu deviza *studio, sapientia, silentio* și poartă imaginea tânărului mason, reprezentând totodată primul portret al acestuia. Pasiunea de colecționar a lui Brukenthal, care se înscrie de asemenea modelului iluminist, a luat naștere în perioada sa de formare, când studentul a început să achiziționeze cărți și monede. De altfel, atât Martin Schmeitzel (1679-1749), profesorul său de drept și istorie la Halle (prorector în 1743/1744), originar din Brașov³, cât și un unchi von Heydendorff, erau pasionați numismați. Pasiunea de colecționar s-a amplificat în timp și nu l-a mai părăsit până la sfârșitul vieții.

Izbucnirea, în 1744, a celui de-al doilea război silezian, a pus capăt șederii lui Samuel la Halle, oraș aparținând regatului Prusiei, tânărul mutându-se pentru scurt timp la Jena. Apoi s-a întors la Sibiu, unde s-a căsătorit, în 1745, cu Sophia Katharina von Klocknern (1725-1782), fiica primarului Sibiului. Căsătoria a atras după sine dobândirea *indigenatului* (orașele săsești erau închise atât pentru negermani, cât și pentru sașii din mediul rural. Căsătoria cu un/o indigen/ă și/sau dobândirea unei case erau condiții *sine qua non* pentru obținerea râvnitului statut) și ascensiunea în rândurile celor mai prestigioase familii ale urbei. În ciuda pregătirii sale, Brukenthal a ocupat, timp de câțiva ani, doar funcții modeste în cadrul guvernului.

În 1753 s-a aflat la Viena pentru rezolvarea unor probleme ale *Universității săsești*, organul administrativ suprem al sașilor, prilej cu care a fost primit în audiență de împărăteasa Maria Theresia (1717-1780; împărăteasă între 1740 și 1780). Brukenthal a reușit s-o impresioneze pe suverană cu inteligența, determinarea și manierele sale, audiența constituind astfel momentul de turnură în cariera sa. A urmat o ascensiune profesională relativ rapidă, la început în cadrul guvernului transilvănean, iar apoi la Viena. În 1765, Brukenthal a fost numit în funcția de președinte al Cancelariei aulice și de consilier secret (echivalentul unei funcții ministeriale în zilele noastre), demnitate pe care a deținut-o până în 1774, când, într-o perioadă de vacanță a funcției de guvernator, a asigurat interimatul în calitate de președinte al guvernului Transilvaniei. Starea de provizorat a durat până în

---

el fără conducerea altuia. <Sapere aude>. Să ai curaj în folosirea propriului intelect! este deci deviza Luminismului, căci Luminismul nu necesită altceva decât libertatea, și anume cea mai puțin dăunătoare din tot ce poate fi numit libertate: folosirea în mod public în toate privințele a rațiunii. Immanuel Kant, *Werkausgabe*, XI, Suhrkamp, 1978, cf. Victor Neumann, *Tentația lui homo europaeus*, București, 1991, p. 139.

³ <https://www.fnz.geschichte.uni-muenchen.de/forschung/autoren-tabellenwerke/schmeitzel/index.html>

1777, an în care, prin decret imperial (*rescript*) semnat la data de 30 iulie, a fost numit guvernator. Samuel von Brukenthal a ocupat această funcție timp de un deceniu, până în primăvara anului 1787, când a ieșit la pensie. A fost un înalt funcționar dotat cu o inteligență scilicet, harnic, abil, cu merite profesionale incontestabile, apreciat pentru competență, atât de colaboratori, cât și de suverană, un om care a fost nevoit să compenseze prin muncă ceea ce alții dobândiseră prin naștere. Brukenthal debutase în cariera profesională cu un dublu handicap, primul fiind acela că era singurul sas protestant, aspirant la funcții înalte (la o curte catolică și într-un imperiu în care era favorizat catolicismul), iar cel de-al doilea consta în proveniența sa modestă, din rândurile micii nobilimi (într-un anturaj format preponderent din reprezentanți ai marii nobilimi). Cele două realități, de loc negliabile în vremea aceea, l-au plasat într-o poziție de inferioritate față de colegii săi de la guberniu și de la cancelaria aulică. Pentru surmontarea acestor handicapuri, împărăteasa l-a ridicat în 1762 la rangul de baron și i-a acordat, în 1765, crucea mică a Ordinului Sfântului Ștefan⁴. Mai târziu, în 1774, atunci când cariera sa se apropia de punctul culminant, i-a fost conferită aceeași distincție, în rang de comandor. Cu împărăteasa, Brukenthal a colaborat foarte bine, relația lor fiind una de încredere și stimă reciprocă.

După moartea Mariei Theresia (1780), între Brukenthal și tânărul împărat Iosif al II-lea (1741-1790; din 1765 coregent) s-au ivit dificultăți de comunicare, urmare a contradicțiilor dintre concepțiile politice ale celor doi. În ceea ce privește modul de înfăptuire a programului de reforme, guvernatorul nu era de acord cu radicalismul împăratului. Acesta din urmă le dorea realizate cât mai repede, în timp ce guvernatorul era adeptul căii pașilor mărunți, cu respectarea tradițiilor locului. Neînțelegerile, devenite insurmontabile, au condus, în 1787, la pensionarea oarecum forțată a guvernatorului. Dar, pentru ștergerea acestei impresii, odată cu decretul trecerii la pensie, împăratul i-a acordat drept premiu de consolare cel mai înalt grad al Ordinului Sfântului Ștefan, respectiv Marea Cruce cu colan.

Rămas văduv din 1782 și lipsit de descendenți direcți, baronul și-a petrecut ultimii ani de viață departe de scena politică. Vârșnicul guvernator redusese contactele sociale pe cât posibil, trăind ori în liniștea palatului din Sibiu, înconjurat de cărțile sale dragi și de valoroasele opere de artă, ori delectându-se cu frumusețile naturii, ajustate de artiști peisagiști în parcurile din Avrig sau de la Poarta Cisnădiei din Sibiu. A murit în Sibiu, la 9 aprilie 1803, după ce în ianuarie 1802 redactase un testament al cărui conținut este relevant pentru spiritul său iluminist. Temător că

---

⁴ Ordinul Sf. Ștefan este primul ordin maghiar și a fost instituit de împărăteasa Maria Thereza la 5 mai 1764, limitat fiind la 100 de cavaleri. Privilegiul ridicării la rangul de baron, care însoțea acordarea Ordinului, a fost desființat în 1884.

cele adunate cu mari eforturi financiare și cu investiții sentimentale pe măsură ar putea fi împrăștiate în cele patru vânturi de un urmaș necugetat, baronul von Brukenthal a asigurat integritatea colecțiilor și a unei părți însemnate a averii prin crearea unei fundații. În virtutea literei și spiritului testamentului exista un singur urmaș, *moștenitorul universal*, care nu se putea bucura decât de uzufructul viager al averii, trebuind să o transmită, în integralitate, urmașului său direct. Totodată trebuie să avem în vedere faptul că testamentul a reprezentat actul de naștere al primului muzeu public din sud-estul Europei, deoarece conține dispoziții clare cu privire la accesul publicului larg la bibliotecă și la celelalte colecții.

În calitatea sa de persoană publică, baronul Samuel von Brukenthal a avut satisfacții și insatisfacții, și-a făcut prieteni și dușmani, a fost adorat și contestat, a cunoscut momente de bucurie și altele de profundă mâhnire. Opera sa culturală, în schimb, a fost aceea care i-a adus delectare și alinare, atât în momentele plăcute, cât și în cele de cumpănă, putând fi considerată, fără rezerve, un succes. Chiar dacă roadele ei n-au putut fi culese imediat, efectele acestora pot fi comparate cu propagarea undelor în urma aruncării unei pietre într-o apă stătătoare. Dacă, la început, doar un cerc restrâns de inițiați a beneficiat de tezaurul cultural pus la dispoziție cu generozitate, mai târziu, cercurile au devenit din ce în ce mai largi și mai ample. Efectele *luminării* având drept corelativ *fericirea*, ambele dorite de Brukenthal pentru conaționalii săi, nu puteau fi dintru început spectaculoase, deoarece modelul străin pe care a încercat să-l impună nu s-a calchiat pe un mediu încă puternic ancorat în tradiție. Posteritatea lui Brukenthal nu a refuzat, așa cum deseori se afirmă, șansa *dialogului cu lumea* oferită de cel mai renumit cetățean sibian, acesta a fost doar amânat cu câteva decenii⁵.

Colecțiile baronului von Brukenthal

Constând inițial din pinacotecă și cabinet de stampe, bibliotecă și colecție numismatică, acestea au luat naștere, în cea mai mare parte a lor, în intervalul 1759-1774, perioadă petrecută de baron cu precădere la Viena⁶. Cea mai cunoscută și valoroasă colecție, care a adus muzeului faimă internațională, este pinacoteca.

În capitala Habsburgilor existau, pe lângă galeriile de artă imperiale, numeroase cabinete particulare, printre care și cel al președintelui cancelariei aulice a Transilvaniei, baronul von Brukenthal, menționat în 1773, în calendarul lui Kurzböck.

⁵ Iulia Mesea, *Modelul Brukenthal intenție și devenire*, în *Euphorion*, nr. 2 (85, 86, 87) 1998, Sibiu, p. 26-27.

⁶ Georg Adolf Schuller, *Samuel von Brukenthal*, vol II, München, 1969, p. 291.

Autorul plasează cabinetul demnitarului ardelean pe locul al doilea în ordinea colecțiilor particulare din Viena, după cel al baronului von Hagen⁷.

În timpul petrecut de Brukenthal la Viena, oferta de opere de artă era destul de bogată, colecționarului oferindu-i-se numeroase ocazii pentru achiziții: licitații, loterii, reorganizarea unor colecții etc. Asemenea tuturor colecționarilor, baronul și-a dorit cât mai multe opere ale unor artiști de prim rang, dar această dorință nu a putut fi realizată întocmai, deoarece pe de-o parte, marii maeștri ai Renașterii italiene și germane erau greu de găsit, iar pe de altă parte, numeroase tablouri achiziționate drept originale s-au dovedit ulterior a fi falsuri, copii, lucrări de atelier sau atribuiri greșite. În ciuda acestor erori, galeria baronului se poate lăuda cu numeroase lucrări de valoare excepțională de la Renaștere la epoca Rococo-ului, lucrări aparținând școlilor de pictură flamando-olandeză, italiană, germană și austriacă⁸. Pinacoteca adăpostește și un număr redus de tablouri din școala franceză și spaniolă, lucrări interesante, care însă nu se număra printre capodoperele colecției. Menționăm doar câteva dintre numele de referință ale Galeriei, nume care i-au adus faimă europeană și mondială: Jan van Eyck, Hans Memling, Anton van Dyck, Jakob Jordaens, Frans Snyders, Jan Fyt, Antonello da Messina, Tizian, Alessandro Magnasco, Hans Schwab von Wertinger, Lucas Cranach, Hans von Aachen, Paul Troger, Martin Meytens, Jan Kupetzky ș. a. În 1948, după naționalizarea muzeului, Galeria Brukenthal a fost deposedată de 19 dintre tablourile sale cele mai valoroase în favoarea Muzeului de Artă al R. P. R. din București, situație rămasă neschimbată până în 2006, când acestea au revenit în colecția sibiană.

Numărul mare de tablouri aparținând unor artiști din școala austriacă și germană, contemporani ai colecționarului, poate fi un indiciu că pe unii dintre ei baronul i-a cunoscut personal. Conform tradiției, pictorul Johann Martin Stock (1742-1800)⁹ a fost unul dintre emisarii lui Brukenthal, însărcinat cu achiziționarea de opere de artă. Emil Sigerus, autorul unui cuprinzător studiu privind istoricul

⁷ *Almanach de Vienne en faveur des etrangers ou Abregé Historique*, Vienne, Joseph Kurzböck, 1773, p. 180-181. *Cabinets particuliers de tableaux: Le cabinet de SEM le Baron de Hagen [...], celui de SEM le Baron de Bruckenthal de la Chancellerie de Transilvanie, celui de M. de Reitzer [...], celui de M. Grosser [...], On a nommé ces quatre Cabinets parcequ'on les a cru les plus dignes de remarque, il en est encore plusieurs autres moins considerables.*

⁸ Christine Lapping, *Die Sammlungen des Baron Samuel von Brukenthal (1721-1803)*, în *Barocke Sammellust. Die Sammlung des Baron Samuel von Brukenthal*, Haus der Kunst München, 2003, p. 26-33.

⁹ Johann Martin Stock s-a născut la Sibiu ca fiu al pictorului de altare Martin Stock (1693-1752). A studiat la Academia de Artă din Viena, unde s-a numărat printre studenții pictorului de curte Martin van Meytens. Vezi și Elena Popescu, *Johann Martin Stock, ein Vertreter des siebenbürgischen Barock in europäischen Sammlungen. Ausstellung zum 200. Todesjahr des Künstlers*, Hermannstadt/Sibiu 2000.

Galeriei Brukenthal¹⁰, chiar dacă admite implicarea lui Stock, afirmă că acesta n-a călătorit niciodată dincolo de granițele Austriei.

Informațiile privind modul de constituire al colecțiilor, în special al pinacotecii, sunt destul de sumare. A existat o ipoteză conform căreia împărăteasa Maria Thereza, cunoscând pasiunea demnitarului ei, i-ar fi dăruit tablouri, iar o alta că ar fi achiziționat tablouri din colecțiile unor refugiați francezi la Viena, urmare a revoluției de la 1789. Ambele ipoteze nu se susțin. În privința celei dintâi, Theodor von Frimmel a identificat șase tablouri ca provenind din colecția imperială, cele mai cunoscute fiind lucrarea lui Hendrik van Balen *Judecata lui Paris* (inv. 48) și *Fumătorul de pipă* (inv. 3185) al lui Frans Mieris or, pinacoteca Brukenthal număra peste 1000 de tablouri. Cea de-a doua ipoteză este contrazisă chiar de almanahul lui Kurzböck, despre care a fost vorba anterior, care enumera deja în 1773 cabinetul baronului printre cele mai importante colecții particulare din Viena. Sursa autohtonă care contrazice ipoteza privind filiera franceză, este calendarul tipărit de Martin Hochmeister cel Tânăr, care menționează în 1790 galeria din Piața Mare din Sibiu¹¹. Nu este, desigur, exclus, ca ulterior un număr neînsemnat de lucrări să fi fost achiziționate și de la emigranți francezi.

După întoarcerea lui Brukenthal în Transilvania, în 1774, *marea galerie* a rămas la fostul său domiciliu din Viena, după cum aflăm dintr-o scrisoare din 1777 a lui Johann Theodor von Herrmann¹², dar o parte a ei a fost totuși expediată la Sibiu, după cum informează agentul imperial Samuel Türi într-o scrisoare datată 21 octombrie 1774¹³. Potrivit unei alte informații, care provine de la Michael Conrad von Heydendorff, vărul baronului, în 1775 ar fi existat deja mai multe tablouri valoroase în casa acestuia din Sibiu¹⁴.

Din momentul în care a ocupat demnitatea de guvernator, dobândind o poziție stabilă și definitivă, Samuel von Brukenthal a făcut demersurile necesare pentru ca toate colecțiile să ajungă în Transilvania. În acest sens, o însemnare

¹⁰ Emil Sigerus, *Beiträge zur Geschichte der Baron Brukenthalischen Gemäldegalerie*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, V, 1935, Sibiu, p. 25–42.

¹¹ *Versuch eines Allgemeinen Handlungs-, Gewerbs- und Reisekalenders von Hermannstadt auf das Jahr 1790*, Sibiu, p. 100 și 114, în *Muzeul Brukenthal, Studii și comunicări*, Nr 5, Sibiu, 1956, p. 49-66.

¹² Georg Adolf Schuller, *op. cit.*, vol II., p. 292, cf. *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, vol. 23, p. 397.

¹³ *Briefe an den Freiherrn Samuel von Brukenthal mitgeteilt von H. Herbert*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, vol 31, Hermannstadt, 1903, p. 82.

¹⁴ *Michael Conrad von Heydendorff. Eine Selbstbiographie mitgeteilt von Dr. Rudolf Theil* în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, vol 16, Hermannstadt, p. 665. Longevivul Heydendorff (1730–1821), autor al unei cuprinzătoare autobiografii, a fost funcționar administrativ la Sibiu și, timp de trei decenii, primar la Mediaș. Lucrarea lui Heydendorff se referă la perioada istorică 1730–1818.

păstrată în arhiva casei, consemnează faptul că, la 22 iulie 1777 a sosit la Sibiu *marele bagaj*¹⁵.

După stabilirea baronului la Sibiu, amenajarea galeriei a întârziat mult, având loc, după toate probabilitățile, între 1787 și 1789. Persoanele cele mai avizate de a se angaja la munca de clasificare și etalare fiind pictorii Johann Martin Stock¹⁶ și Franz Neuhauser jr. (1763–1836). Ei au contribuit, de asemenea, la identificarea lucrărilor nesemnate, după cum reiese din prefața primului catalog tipărit al galeriei, editat în anul 1844.

Calendarul tipărit de Hochmeister, prima sursă autohtonă care, în 1790, menționează printre atracțiile orașului Sibiu pinacoteca Brukenthal, informează că aceasta este formată din 800 de tablouri și ocupă 13 săli ale palatului, expusă fiind, după moda timpului, pe școli naționale: 4 săli de pictură italiană, 6 de pictură flamando-olandeză și 3 de pictură germană. Primul catalog manuscris al pinacotecii (*Älteste Katalog*) a fost redactat încă în timpul vieții baronului de către pictorul Franz Neuhauser jr., după cum relatează Lukas Joseph Marienburg în 1813. Inventarul prezintă o pinacotecă compusă din 1070 de tablouri și adăpostită în 15 încăperi de la etajul al doilea al palatului¹⁷. Diferențele mari în ceea ce privește numărul lucrărilor de la o inventariere la alta nu se explică prin achiziții masive, ci prin faptul că, în 1790, numeroase lucrări se mai aflau în alte locuințe ale baronului, respectiv în casa de la Poarta Cisdădiei și la reședința din Avrig¹⁸.

După moartea baronului Samuel von Brukenthal și transformarea instituției în muzeu public, situația galeriei nu s-a schimbat în mod semnificativ, deoarece curatorul a privit-o ca pe o colecție relativ încheiată, iar mijloacele financiare precare ale instituției nu ar fi permis o extindere spectaculoasă.

Inventarul colecției de gravuri, realizat de Johann Friedrich Seiwert în 1783, cuprindea deja 712 de piese, fiind ulterior îmbogățită de însuși proprietarul ei. Spre deosebire de marile cabinete de stampe din Europa centrală și de vest, din colecția baronului lipsesc desenele, iar gravura de autor este rară, predominantă fiind cea de interpretare. Dacă în cadrul secolelor XVI și XVII predomină artiștii italieni, flamando-olandezi și francezi, majoritatea lucrărilor din secolul al XVIII-lea aparțin școlii germane și austriece, deoarece, ca și în cazul picturii, acestea erau cele mai

¹⁵ Emil Sigerus, *op. cit.*, p. 32.

¹⁶ În luna august 1788 precum și în lunile următoare este atestată prezența lui Johann Martin Stock la Sibiu, în *ibid.*, p. 40.

¹⁷ L(ukas) J(oseph) Marienburg *Geographie des Großfürstentums Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1813, p. 246. cf. Emil Sigerus *op. cit.*, p. 33.

¹⁸ *Der Nachlass Samuel von Brukenthals. Einblicke in Haushalt und Lebenswelt eines siebenbürgischen Gouverneurs der Barockzeit* (ed. Monica Vlaicu, Konrad Gündisch), Hermannstadt 2007.

accesibile pe piața vieneză. Colecția sibiană, constituită după modelul cabinetelor din Viena *chiar dacă nu excelează prin piese rare, conține o serie de nume importante, fiind expresia privirii de cunoscător a lui Brukenthal* – susține custodele Michael Csaki¹⁹.

Dacă Muzeul Brukenthal și-a câștigat renumele mai ales datorită pinacotecii, fondatorul, pentru care luminarea prin intermediul cărții a reprezentat lucrul cel mai de preț, a preferat biblioteca, depozitara înțelepciunii de veacuri, menționată pe primul loc chiar și atunci când își redactează testamentul. Pasiunea pentru carte i-a fost trezită de pe băncile școlii și continuată în amfiteatrele universităților. S-a amplificat în contact cu mediile intelectuale și masone, dobândind un plus de rafinament în proximitatea Curții imperiale. După 1774, distanța mare de Viena n-a însemnat provincializarea gustului său literar. Timp de un deceniu a fost sprijinit în demersurile sale de îmbogățire permanentă a bibliotecii de abatele Neumann, un veritabil consilier al său în materie de carte, de librarul și editorul Gräffer, de consilierul imperial baron Karl Adolf von Braun, de consilierul imperial baron Tobias Philipp von Gebler, de contele Georg Bánffy ș. a.²⁰. Dorind ca biblioteca să fie în mâini bune, Brukenthal l-a angajat în 1777 ca bibliotecar pe Samuel Hahnemann (1755-1843), părintele homeopatiei, care a petrecut un an și jumătate la Sibiu²¹. Urmașii lui Hahnemann au fost personalitățile locale Daniel Georg Neugeboren (1759-1822) și Johann Friedrich Seiwert (1755-1832).

Brukenthal, un veritabil *homo europaeus* prin vocație și prin cultura asimilată, și-a conceput biblioteca ca pe un canal de pătrundere a spiritului iluminist european în Transilvania sfârșitului secolului al XVIII-lea. Biblioteca, expresie a gustului literar rafinat și a unei competențe de bibliofil de rang european a proprietarului ei, s-a constituit într-un loc de întâlnire a gândirii iluministe franceze cu cea a *Aufklärung*-ului german, a reflecției pure cu științele aplicative, a frumosului în sine cu cel pragmatic, folositor obștii. În mai mare măsură decât celelalte colecții, biblioteca a fost locul de întâlnire și de stimulare a spiritelor afine, locul în care un număr important de librari, bibliofili, artiști au plănuit crearea de societăți științifice cu scopul luminării poporului și spre folosul economiei. Biblioteca, prin colecția de *Transilvanica* și interesul creatorului ei pentru istoria acestor ținuturi, a format

¹⁹ Michael Csaki, *Die Kupferstiche des Baron Brukenthalischen Museums*, Sibiu, 1906, p. 5.

²⁰ Doina Năgler, *Die Beziehungen Brukenthals zu europäischen Buchhändlern*, în: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, vol. 31, nr. 2, București, 1988, p. 105-107; Constantin Ittu, *Cărți achiziționate de abatele Neumann pentru baronul Samuel von Brukenthal*, în: *Transilvania*, 11-12/2003, Sibiu, p. 6-11; Constantin Ittu, *'Revolutio alphabetaria' în Biblioteca Brukenthal*, Bibliotheca Brukenthal VII, Sibiu, 2007; Constantin Ittu, *Tainele Bibliotecii Brukenthal*, ed. A II-a, Bibliotheca Brukenthal X, Sibiu, 2007.

²¹ Maria Ordeanu, *Samuel Hahnemann: Sieben Vierteljahre in Hermannstadt/Sibiu (1777-1779)*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Band 49/2006, p. 143-157.

prima generație de istorici autohtoni, o preocupare care, în secolul următor, cel al națiunilor, a atins cote ridicate. Istoricul Victor Neumann a surprins foarte bine efervescența intelectuală instalată în anturajul guvernatorului, situație devenită posibilă datorită desființării cenzurii iezuite și a politicii lui Iosif al II-lea de laicizare a statului: *În tot cazul, suflul lui Homo Europaeus se resimte în Palatul sibian, în sufletul și mintea celor ce-l înconjoară. Cărțile, ca și tablourile dau cea mai bună măsură cu privire la conținutul luminist ce intră acum în Transilvania. Literatura teologică, predominantă în secolele anterioare, cedează treptat locul științelor: geometrie, geologie, medicină, geografie, astronomie, tehnologie, optică, în vreme ce limbile naționale înlocuiesc din ce în ce mai mult limba latină*²².

În momentul inaugurării sale ca bibliotecă publică, așezământul sibian însuma 15.972 de volume, în majoritatea lor literatură social-politică, filosofică și beletristică a secolului al XVIII-lea, importantă atât prin conținut, cât și prin realizare artistică. De o importanță deosebită este partea de manuscrise a bibliotecii, numită de fondator *Alte Sammlung* care, la moartea acestuia, era formată din 200 de volume. Printre capodoperele acestei secțiuni se află renumitul *Breviarium Brukenthal*²³, un manuscris miniat din secolul al XVI-lea, *Codex Altenberger* ș. a. Biblioteca a fost colecția care, după moartea baronului, a cunoscut cea mai puternică dezvoltare, toți custozii văzând în creșterea *institutului literar* o datorie de onoare față de memoria creatorului ei și totodată față de contemporanii lor, dornici să studieze.

Ideea unei colecții de minerale²⁴ își are originea, probabil, în interesul crescând din deceniul al optulea pentru resursele solului și ale subsolului Transilvaniei. Cercetările întreprinse au avut drept rezultat lucrări precum *Beiträge zur Mineralgeschichte Siebenbürgens* („Contribuții la istoria mineralelor din Transilvania”) a lui Ehrenreich von Fichtel și descoperirea unui nou element chimic, telurul, de către Müller von Reichenstein, funcționar în domeniul mineritului. Brukenthal, care a deținut acțiuni la minele de aur din Munții Apuseni, a îmbrățișat moda cercetării și colecționării mineralelor. Pe la 1780 a început să colecționeze în mod sistematic, iar calitatea de guvernator și de acționar i-a dat posibilitatea să ajungă în posesia

²² Victor Neumann, *op. cit.*, p. 162.

²³ Despre cea mai valoroasă carte din cele 15.972 ale Bibliotecii Brukenthal, achiziționată, probabil, cu ocazia vizitei baronului la Viena în 1785-1786 au scris: Michael Csaki, *Das Breviarium Brukenthal*, Sibiu, 1912; Gheorghe David, Doina Năgler, *Breviarul Brukenthal*, București, 1981; Jan De Maere, *Ein wertvolles Werk in der Bibliothek. Das Breviarium Brukenthal*, în *OKV, Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, Antwerpen 2007, p. 16-19; Maria Ordeanu, *Gloria in excelsis deo. Liber Horarum Brukenthal – Cartea Orelor*, Biblioteca Brukenthal XVIII, Sibiu 2007.

²⁴ Viorel Ciuntu, *Colecția de minerale „Samuel von Brukenthal”*, în *Samuel von Brukenthal. Modell Aufklärung*. Bibliotheca Brukenthal VI, Sibiu/Hermannstadt 2007, p. 98-99.

unor mostre de valoare rară²⁵. Pe la mijlocul anilor '90, colecția era într-atât de avansată încât s-a putut trece la catalogarea ei, lucrare realizată de abatele Karl Josef Eder (1761-1810). Catalogul lui Eder, dar mai ales aprecierile naturalistului danez Jens Esmark, care a călătorit în 1798 în Ungaria și Transilvania, unde a văzut colecția lui Brukenthal²⁶, au contribuit la dobândirea unui înalt prestigiu al acesteia și la numirea baronului, în 1798, ca membru de onoare al Societății Mineralogice din Jena²⁷.

Numismatica²⁸ a fost pasiunea cea mai veche a baronului von Brukenthal, o pasiune pe care o cultivau mai multe persoane apropiate lui, printre care și unchiul din partea mamei, Daniel Conrad von Heydendorff. Într-o scrisoare, datată 5 februarie 1754, viitorul guvernator îi solicita unchiului, contra cost, întreaga sa colecție de monede de aur, argint și cupru, amintindu-i de o promisiune mai veche²⁹. Registrele de casă, o corespondență întinsă, precum și felurite inventare sunt documente grăitoare ale interesului său constant pentru acest domeniu. La Viena a găsit, în persoana abatelui Neumann, directorul Cabinetului Imperial de Numismatică și de Antichități, un consilier competent, prin intermediul căruia a achiziționat monede și medalii, cataloage și tratate de numismatică³⁰.

Monedele și medaliile colecției Brukenthal sunt extrem de diverse tematic, de la bronzurile arhaice romane, contemporane cu Scipio Africanul și cu Hanibal, până la medalii de aur și de argint din secolul al XVIII-lea, ori de la monedele divizionare din tezaurile țărănești medievale, la taleri și ducați transilvani, precum și de la monede dacice la cele din mileniul migrațiilor. Un loc aparte îl ocupă ducații emiși în secolele XV-XVII în monetăria Sibiului și seriile de taleri care reprezintă valori foarte apreciate de colecționari. La moartea baronului, colecția număra deja 17000 de monede și se afla deja în atenția specialiștilor.

²⁵ Într-o scrisoare datată 3 mai 1786, dr. Andreas Joseph Zelekay, din Zlatna, îl informează pe baronul von Brukenthal despre expedierea unei lăzi conținând o piesă dintre cele mai frumoase de aur cristalizat (*Archiv des Vereins*, vol. 31, p. 904).

²⁶ Jens Esmark, *Kurze Beschreibung einer mineralogischen Reise*, Freyberg, 1798.

²⁷ Conținutul diplomei este reprodus în *Archiv*, vol. 31, p. 998.

²⁸ Oltea Dudău, *Numismatul Samuel von Brukenthal*, în *Transilvania*, 11-12/2003, Sibiu, p. 57-59; Oltea Dudău, *Numismatul Samuel von Brukenthal*, în *Samuel von Brukenthal. Modell Aufklärung*, Sibiu/Hermannstadt 2007, p. 88-93.

²⁹ Scrisoarea secretarului gubernial Samuel von Brukenthal către unchiul său Daniel Conrad von Heydendorff, datată Sibiu, 5 februarie 1754, în *Archiv des Vereins*, vol. 25, p. 8-9.

³⁰ Scrisorile lui Neumann expediate de la Viena și adresate baronului von Brukenthal din: 21 noiembrie 1775 (p. 103), 29 decembrie 1778 (p. 121-122), 24 iulie 1778 (p. 247-248), 31 octombrie 1780 (p. 424-425), 2 ianuarie 1781 (p. 441-442), 5 martie 1782 (p. 528-529), 7 martie 1783 (p. 587-588), 25 noiembrie 1783 (p. 626), 1 iunie 1784 (p. 662-663) conțin toate asemenea informații, în *Archiv des Vereins*, vol. 31.

Alături de monede, baronul a colecționat și medalii, secolul al XVIII-lea fiind unul remarcabil pentru medalistică. Toate evenimentele publice sau private importante în care erau implicate persoane politice, ecleziastice sau chiar și Scaunul Papal își găseau reflectarea în aceste obiecte de reprezentare.

Colecția de piese arheologice s-a constituit la sfârșitul secolului al XVIII-lea, formarea ei fiind înlesnită de funcția de guvernator a baronului. În această calitate, Brukenenthal era înștiințat despre descoperirile accidentale de astfel de obiecte care, în genere, ajungeau în colecția sa. Astfel, a ajuns în posesia unei piese de rară valoare, cunoscută ca *Donariul de la Biertan*, despre care relatează vărul său, Michael von Heydendorff³¹. Inventarul custodelui Ludwig Neugeboren, din 1837, menționează cu precădere piese romane. În cadrul colecției pot fi regăsite portrete, statui închinute numeroaselor divinități romane, statuete cultice, destinate atât altarelor private cât și lăcașurilor publice, statui funerare, basoreliefuli, monumente funerare. Reprezentările lui Mithras și ale lui Jupiter sunt destul de numeroase în colecția sibiană. Alături de acestea se află o piesă unică descoperită în spațiul Daciei romane, *Hecate triformis*, o divinitate htoniană originară din sudul Asiei Mici, a cărei statuie din marmură datează din secolele II-III d. Hr. este vorba despre o piesă care provine de la Salinae (Ocna Mureș, din județul Alba)³².

Case, palate, parcuri și moșii

Numele baronului Samuel von Brukenenthal este în genere asociat cu muzeul omonim și cu pasiunea de colecționar a fondatorului său. Această personalitate complexă a avut și o altă pasiune care se înscrie în spiritul și gustul epocii, anume interesul pentru grădini ornamentale și pentru o agricultură modernă și eficientă. Pasiunea baronului pentru grădini și grădinărit se explică și prin legătura sa funciară cu pământul, componentă importantă a eredității sociale de mic nobil ridicat dintr-un neam de țărani, dar mai ales rafinatei culturi de extracție iluministă, dobândită la universitățile din Jena și Halle, precum și în anturajul Curții vieneze. Întreaga operă culturală a baronului von Brukenenthal constă de fapt în re-crearea în Transilvania, îndepărtata provincie a imperiului, a principalelor linii de forță ale spațiului cultural central-european, proiect în care se înscria și construirea de reședințe reprezentative.

³¹ La 17 martie 1779, Michael von Heydendorff din Mediaș îi scrie vărului său, baronul von Brukenenthal, despre expedierea la Sibiu a unei piese arheologice din metal, descoperită cu 4 ani în urmă pe hotarul comunei Biertan, la distanța de aproximativ o oră de centrul acesteia (*Archiv des Vereins*, vol. 31, p. 340-341).

³² Moritz von Kimakovics, *Die archäologische Sammlung*, în *Ostland*, an 3, nr 23/24, septembrie 1921, p. 673-677.

Astfel, la sfârșitul deceniului al șaselea a achiziționat mai multe loturi în *Dealul bisericii* din Avrig, loturi pe care ulterior a fost construită reședința de vară și au fost amenajate grădini ornamentale și utilitare³³. O ședere mai lungă a baronului la Viena a făcut ca lucrările începute de el să fie continuate de Adolf von Buccow, general comandant al Transilvaniei și locțiitor al guvernatorului pe perioada vacanței postului (1762-1764). După moartea subită a generalului (1764), au trecut patru ani (1768) până la clarificarea statutului moșiei și a dreptului de proprietate a lui Brukenthal asupra acesteia. Deși locuia la Viena, baronul era preocupat de transformarea domeniului, urmărind de la distanță mersul treburilor. Revenit în Transilvania, în 1774, a găsit răgazul să se ocupe personal de îndrăgita-i reședință, transformând-o în acel *Eden transilvănean* despre care vorbesc o serie de martori oculari ai timpului. În perioada verii, reședința de la Avrig era un loc de recreere și de întâlnire a protipendadei transilvănene și a călătorilor străini, un loc în care nu se instala niciodată plictisul³⁴. Din cele cinci grădini ale domeniului – menționate în inventarul din 1803³⁵ – a cărui suprafață era de aproximativ 8 ha, numai trei erau artistice, celelalte fiind utilitare.

Colina care cobora de la palat spre lunca Oltului, a fost terasată, iar grădina franțuzească amenajată în axul și la lățimea conacului. Astfel, din balconul clădirii centrale putea fi admirată grădina, iar în prelungirea ei peisajul natural. Grădina centrală din Avrig îmbina elemente caracteristice parcului de la Versailles, care aveau replici la Schönbrunn, anume: scara monumentală, fântâni arteziene, bazine cu apă, ermitajul, glorieta, ruine artificiale ș. a.

În epocă, interesul pentru botanică era foarte ridicat, iar deținerea de specii și soiuri noi sau rare aducea un plus de prestigiu social. O altă preocupare importantă în epocă era ameliorarea soiurilor de fructe și al raselor de animale. Aceasta își avea originea, pe de-o parte, în mercantilismul vremii, iar pe de altă parte în încrederea omului Iluminismului în forțele sale creatoare, în vocația sa demiurgică. Toate acestea se practicau și la Avrig, domeniul putând fi privit, conform terminologiei actuale, drept centru de cercetări agricole, cu ferme experimentale, horticole și zootehnice. Chiar și în ziua de azi impresionează bogăția plantelor ornamentale și comestibile cultivate în grădinile și serele de la Avrig, amintind de opulența naturilor moarte flamande din pinacoteca baronului. Multe dintre delicioasele specii de legume și fructe, reprezentate în tablourile maestrilor din Țările de Jos din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, creșteau și în grădinile baronului. Sparanghelul,

³³ Georg Adolf Schuller, *Samuel von Brukenthal*, vol. II, München, 1969, p. 232.

³⁴ *Aus den Briefen des Gubernialsekretärs Johann Theodor von Herrmann* (mitgeteilt von Julius Gross), în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, vol. 23, Sibiu 1890, p. 405-406.

³⁵ Biblioteca Brukenthal, *MSS 89*, 1803, p. 97 a.

anghinarea, conopida, varza creastă, varza de Bruxelles și diferite plante aromatice erau prelucrate în bucătăria castelului sau vândute doritorilor de trufandale. La masă nu puteau lipsi nici delicioase soiuri de fructe, europene și exotice. Spre exemplu, în primăvara anului 1788 s-au plantat pomi, aparținând de 95 de soiuri de păr, 40 de soiuri de piersic, 17 soiuri de măr. În oranjerie creșteau aproape 1000 de lămâi și portocali, mai multe exemplare de curmal, ananas, nucșoară, cafea, migdal, roșcov. Dintre plantele decorative, în oranjerie sunt menționate mai multe specii de aloe, de cactuși, mirt, iasomie, mimoze și alte douăzeci de specii exotice, iar în grădina franțuzească garoafele, trandafirii, primulele, verbinele, narcisele ș. a. încântau ochii și mirosul proprietarilor ori pe cel al musafirilor³⁶.

Printre numeroșii străini care vizitaseră domeniul de la Avrig, s-a aflat și boierul valah Dinicu Golescu. Prima vizită a avut loc în timpul vieții baronului, în 1802, boierul revenind și douăzeci și patru de ani mai târziu, când proprietarul nu mai era în viață. Deși încântat de cele văzute, Golescu remarcă faptul că lucrurile se schimbaseră în rău: *Aceasta este moșia a baronului Bruchenthal, carele are o grădină din cele dintâi ce am văzut, întru care are seturi foarte frumoase, scări de piatră mari pe acele seturi, havuzuri cu șadrivanuri, apă curgătoare care curge prin multe locuri ale grădinii, din care fac și un frumos cataract.[...] Copaci roditori, atât din cei din partea locului, cât și mulțime de streini, care trebuiesc iarna să puie în florărie [...] Și toate acestea sunt destul de scăzute din ceia ce era mai nainte cu doaozeci și patru de ani, când întiaș dată am văzut*³⁷.

După moartea baronului – cum bine remarcase boierul valah – reședința de la Avrig a intrat în declin și nu și-a mai recăpătat strălucirea nici până în ziua de azi³⁸.

Primele grădini și fânețe achiziționate de Brukenthal erau cele din apropierea orașului, unde, între 1770 și 1772 și-a ridicat o reședință de vară, un edificiu a cărei plan are forma literei L. Se presupune că planul clădirii, a fost executat de inginerul austriac Theseo, un militar de carieră, care s-a stabilit la Sibiu. În perioada respectivă, baronul se afla la Viena, mersul lucrărilor fiind supravegheat îndeaproape de soția acestuia. Clădirea, compusă din parter și etaj este relativ modestă, departe de barocul impozant al capitalei imperiale. Grădina imobilului era atât ornamentală, cât și utilitară, speciile rare fiind cultivate în seră³⁹.

³⁶ Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, Colecția Brukenthal. CD 1-5, inv. 86, nr. 53, 1784-1802.

³⁷ Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*, București, 1977, p. 16-17.

³⁸ Cornelia Feyer, *Grădinile lui Brukenthal*, Editura Schiller, Sibiu-Bonn, 2008.

³⁹ *Der Nachlass Samuel von Brukenthals. Einblicke in Haushalt und Lebenswelt eines siebenbürgischen Gouverneurs der Barockzeit* (ed. Monica Vlaicu, Konrad Gündisch), Hermannstadt 2007.

În 1759, Brukenthal a achiziționat domeniul fiscal Sâmbăta de Jos de la contele Gabriel Bethlen. Câmpiile din Țara Făgărașului erau potrivite atât pentru agricultură, cât și pentru pășunat, astfel că și-a instalat aici și herghelia de cai. De asemenea, noul proprietar a transformat o clădire existentă într-un ansamblu cu trei niveluri și 12 camere, care a fost locuibil din 1785. Un parc englezesc înconjură întregul ansamblu⁴⁰.

Palatul Brukenthal din Piața Mare, reședință a guvernatorului și loc de păstrare a colecțiilor

În 1778, după ce cu un an în urmă fusese investit în funcția de guvernator al Transilvaniei, von Brukenthal a început lucrul la șantierul palatului din Piața Mare, edificiu care trebuia să servească ca reședință a guvernatorului și loc de păstrare a colecțiilor. Arhitectul nu este cunoscut, dar au fost emise câteva ipoteze care l-au vizat pe sibianul Johann Eberhardt Blaumann, constructorul palatului Bánffy din Cluj, respectiv pe Franz Joseph din familia arhitecților vienezi Martinelli. Alexandru Avram, autorul unui amplu studiu dedicat clădirii în discuție, nu a negat niciuna dintre variante⁴¹. Palatul guvernatorului a fost ridicat în Piața Mare din Sibiu, o piață care, în secolul al XVIII-lea, pierduse deja aspectul medieval datorită edificării pe latura sa nordică a bisericii iezuite (1726-1733), precum și a demolării casei Klockner și a casei învecinate pe latura sa vestică. În locul acestor două construcții a fost construit palatul Brukenthal, la ridicarea căruia constructorii au trebuit să țină seama de planul neregulat, reieșit din unirea celor două parcele. Prin urmare, planul palatului se prezintă cu un traseu frânt pe latura de nord și de sud.

Lucrările s-au desfășurat în mai multe etape. În prima fază a fost construit corpul de reprezentare dinspre stradă, care, deja în 1779, a fost în parte terminat și acoperit. Acestui corp i s-au adăugat alte trei, respectiv două laterale și o a treia, transversală, care a închis prima curte interioară. Această extindere a fost realizată în principal pentru crearea de spații suplimentare în vederea adăpostirii colecțiilor. Constructorii au încheiat lucrările la cele trei corpuri în data de 24 decembrie 1785, dată la care guvernatorul se afla la Viena. Nepoții săi, Karl von Brukenthal, Johann Friedrich Seivert și Michael Soterius von Sachsenheim, precum și menajera Therese Holzer îl țineau la curent cu evoluția șantierului, trimițându-i scrisori în zilele de

⁴⁰ *Excurs Brukenthal*. Expoziție documentară, Editura Muzeului Brukenthal 2021, p. 16.

⁴¹ Alexandru Avram, *Palatul Brukenthal Sibiu*, Sibiu 1996, p. 3-4; Otto Maroscher, *Zur Baugeschichte des Brukenthalischen Palais*, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, nr. 13866, 30 mai 1919, p. 4-5.

poștă. În scrisoarea din 24 decembrie 1785, Therese Holzer anunța cu bucurie: *astăzi se montează ultimele ancadramente și cu aceasta construcția va fi terminată*⁴².

Ca și în cazul altor palate, accentul cade pe primul etaj al corpului principal (cel dinspre Piața Mare), unde sunt amplasate încăperile reprezentative în număr de cinci, respectiv trei saloane și două cabinete. Toate sunt decorate cu tapet, salonul central cu un tapet de pânză imprimat cu motive florale pe un fond maroniu, *saloanele roșii*, aflate de-o parte și de alta a salonului central, cu mătase roșie cu motive florale, iar cabinetele, aflate la extreme, cu tapet de hârtie, imprimat cu un bogat decor orientat⁴³. De remarcat în aceste săli sunt și alte elemente decorative⁴⁴, precum stucaturile tavanelor, supraportele alegorice, sobele rococo sau clasiciste din faianță albă, candelabrele din cristal de Murano, decorurile de la ancadramentele ferestrelor, elemente care sporesc nota de eleganță a ansamblului. În general decorația este corelată cu funcția încăperii, facilitând chiar descifrarea acesteia.

Axându-și investigația pe binomul aliniere la/ abatere de la regulile de amplasare ale încăperilor în palatele epocii barocului, Alexandru Avram identifică la reședința Brukenthal din Piața Mare existența unei *sala terrena*, un fel de cafenea-cofetărie, o sală obligatorie în vremea aceea. Dar, spre deosebire de modelele timpului, în palatul sibian aceasta se afla la primul etaj în corpul transversal și nu în clădirea centrală. Existența unei biblioteci face de asemenea parte din canoanele vremii, ea situându-se la etajul al doilea, deasupra *sălii terrena*⁴⁵.

Pentru decorarea interioară și exterioară a palatului s-a apelat la meșteri și artiști din Austria sau Germania, dar și la transilvăneni. În serviciul baronului s-au aflat pictorii Anton Steinwald, Daniel Knobloch, naturalizatul sibian Franz Neuhauser jr., transilvănenii Johann Martin Stock și Johann Krempels. Alți meșteri cunoscuți care, prin munca lor, au contribuit la realizarea artistică a palatului, au fost ebenistul Johann Bauernfeind⁴⁶, sculptorul Simon Hoffmeyer, pietrarul Anton Hertzum ș. a. Chiar dacă cei menționați nu au fost artiști de anvergură europeană, rezultatul muncii lor este remarcabil, impozantul edificiu din inima Sibiului numărându-se printre realizările importante ale barocului transilvănean.

⁴² Este vorba despre 9 scrisori, datate 22 oct. (p. 866-867), 26 oct. (p. 870.), 29 oct. (p. 871), 29 oct. (p. 827), 5 nov. (p. 880), 19 nov. (p. 889-890), 19 nov. (p. 890), 23 nov. (p. 896-897), 24 dec. (p. 921.), reproduse în: *Archiv des Vereins...* vol. 31.

⁴³ Anca Fleșeriu, *Tapetul din camerele de vizită ale baronului Samuel von Brukenthal*, în: *Samuel von Brukenthal. Modell Aufklärung*, Sibiu/Hermannstadt 2007, p. 127-133.

⁴⁴ Daniela Dâmboiu, *Palatul Brukenthal – „Templu al muzelor“*. *Simbolistica scenelor mitologice din saloanele de recepție*, în *Samuel von Brukenthal. Modell Aufklärung*, p. 100-109.

⁴⁵ Alexandru Avram, *op. cit.*, p. 4-5.

⁴⁶ Julius Bielz, *Kunsttischler Johann Bauernfeind und seine Arbeiten*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, VII, Hermannstadt 1938, p. 19-25.

Adăpostirea unei colecții de artă într-un edificiu, el însuși o operă de artă, se înscria în spiritul epocii, reprezentând totodată expresia statutului social ridicat al proprietarului amândurora.

Testamentul baronului

În absența unui moștenitor direct, baronul Samuel von Brukenthal a dorit păstrarea integrității averii și colecțiilor sale. În acest sens, la redactarea testamentului, a optat pentru o formă neuzuală în Transilvania numită *fidei-comiss*. În conformitate cu această formă juridică, o parte însemnată a averii, precum și colecțiile, nu puteau fi dezmembrate, ci doar transmise din generație în generație. În testamentul, datat 3 ianuarie 1802, baronul l-a exclus de la prevederile acestuia pe nepotul său Michael Gottlieb von Brukenthal (1746-1813), împreună cu întreaga sa posteritate, dezmoștenind astfel întreaga linie a descendenților acestuia. Cauzele hotărârii dure, de îndepărtare de la moștenire a aceluia care, multă vreme, a fost considerat nepotul preferat al unchiului, au fost multiple, fiind discutate într-un studiu dedicat testamentului⁴⁷.

Fidei comiss-ul prevedea ca averea să fie transmisă din generație în generație, unui singur moștenitor *universal*, iar la moartea ultimului vlăstar masculin să treacă în posesia Gimnaziului Evanghelic, respectiv a Bisericii Evanghelice din Sibiu.

Colecțiile au fost trecute în testament cu titlul de excepție, baronul dispunând ca: „*biblioteca, tablourile și gravurile, apoi colecția de minerale, antichitățile și colecția de numismatică în întregimea lor, împreună cu fondul de 36000 de florini, vor trece în proprietatea veșnică și de necontestat a Gimnaziului Evanghelic din Sibiu. Pentru menținerea integrității institutului, după dispariția mea, prim-preotul bisericii evanghelice din oraș, împreună cu un mirean, membru al consistoriului, vor deveni co-directori și vor veghea ca totul să fie rânduist așa cum am dispus eu*”.

Capitalul de 36.000 de florini renani, lăsat moștenire instituției muzeale, era o sumă destul de însemnată, dar neexistând lichidități, urma să rezulte din vânzarea produselor moșilor, cât și a unor obiecte de care se puteau dispensa descendenții. Li s-a lăsat libertatea de a hotărî asupra ceea ce urma a fi înstrăinat cu excepția unor bijuterii și obiecte prețioase, cu mare valoare sentimentală pentru fostul guvernator.

---

⁴⁷ Gudrun-Liane Ittu, *Considerații privind testamentul baronului von Brukenthal*, în *Samuel von Brukenthal. Modell Aufklärung*, p. 16-21.

Din dobânzile la capital urma să se aloce anual suma de 800 de fl. pentru bibliotecă, iar restul era prevăzut pentru întreținerea și extinderea celorlalte colecții, pentru întreținerea palatului, precum și pentru plata personalului muzeului. Constituirea capitalului de 36000 fl. trebuia să fie urmată de punerea colecțiilor la dispoziția publicului larg, constituindu-se în muzeu public, primul de acest fel din partea de sud-est a Europei.

„Întrucât biblioteca, tablourile, gravurile, naturalia, mineralele și colecția de numismatică se vor afla sub incidența dispozițiilor speciale [...] dispun expres ca în momentul în care va fi constituit și depus capitalul de 36000 de fl., iar din dobânzi se va putea plăti un bibliotecar și personal de întreținere, accesul la bibliotecă, la pinacotecă, la colecțiile de minerale și numismatică să fie posibil în casa mea din Sibiu, destinată păstrării acestora, în anumite zile și la anumite ore”.

Capitalul s-a constituit anevoie⁴⁸ și a cunoscut o devalorizare substanțială în 1811, consecință a pierderilor produse Imperiului Habsburgic de războaiele napoleoniene. La aceasta s-a adăugat faptul că Michael Gottlieb, nedreptățitul nepot, a purtat o serie de procese prin care a atacat în instanță decizia unchiului⁴⁹. Mari dificultăți au fost întâmpinate și în acțiunea de inventariere și catalogare a colecțiilor, dificultăți care, la rândul lor, au contribuit la întârzierea deschiderii muzeului⁵⁰.

---

⁴⁸ Situație reflectată în procesele verbale ale Consistoriului Bisericii Evanghelice, organ însărcinat cu coordonarea și supravegherea activității Muzeului Brukenthal. Întrucât banii lichizi erau puțini la moartea baronului, doar 16.898 fl. (după cum reiese din inventarul din 1803, MS 89, Biblioteca Brukenthal), iar legatele de onorat destul de multe, familia Brukenthal era supusă presiunilor permanente din partea consistoriului. Familia baronială era mereu somată să grăbească procesul de constituire a capitalului, iar aceasta, aflată în dificultate datorită proceselor care au urmat după moartea fostului guvernator, căuta să-l întârzie cât mai mult cu putință. La 6 august 1804 au fost depuși 10.000 de florini, într-o bancă vieneză, cu o dobândă anuală de 5%, un capital care nu mai fusese completat până în 1808. (Biblioteca Brukenthal, MS 364 și MS 105).

⁴⁹ Conform testamentului, lui îi reveneau doar cea mai bună caleașcă englezească, șapte cai murgi și harnașamentele pentru aceștia, cele mai frumoase blănuri de tigru, un ceas de aur cu briliante și o tabacheră din aur.

⁵⁰ În două scrisori, una datată 30 aprilie 1815, iar cealaltă 25 martie 1816, adresate baronului Johann Michael Joseph von Brukenthal de către Consistoriu, se vorbește despre dificultățile întâmpinate. Din prima aflăm că în 1815 colecția de tablouri, gravurile, numismatica și mineralele au fost predate curatorilor, iar de doi ani se lucrează la inventarierea bibliotecii. La 25 martie 1816, Daniel Georg Neugeboren, devenit episcop în 1806, și care, încă din timpul vieții baronului Samuel von Brukenthal se angajase să redacteze catalogul colecției numismatice, este solicitat să-l finalizeze și să-l predea cât mai repede cu putință (Biblioteca Brukenthal, MS 105).

Când, în sfârșit, sosisse ziua inaugurării oficiale a muzeului, ceremonie desfășurată în aula Gimnaziului Evanghelic la 25 februarie 1817, cuvântul prim-preotului orașului și co-director al instituției, Johann Filtsch, s-a constituit într-un profund mesaj umanist, pătruns de spiritul fondatorului prețioaselor colecții. Cuvântarea lui Filtsch a conținut *in nuce* un veritabil program a ceea ce își propunea să devină Muzeul Brukenthal, un program pe care cei care au condus instituția l-au respectat cu sfințenie: „[...] *putem spera ca și Muzeul Brukenthal sau Muzeul Națiunii Săsești, căruia fondatorul i-a oferit spațiosul său palat spre a-i fi templu, să fie patriei de folos și să se înalțe spre perfecțiune [...] dorința noastră fierbinte este ca, indiferent de barierele naționale și religioase dintre locuitorii acestui oraș și acestei patrii, vizitarea muzeului să constituie un prilej fericit ca oamenii de reală valoare morală și spirituală să se cunoască și să se respecte*”⁵¹.

Dotat cu o inteligență ascuțită, cu o excepțională disponibilitate pentru asimilarea noului, cu diplomație și cu un șarm recunoscut, baronul Samuel von Brukenthal a rămas în memoria generațiilor următoare datorită generozității de esență iluministă de împărtășire a comorilor sale cu toți cei dornici să le vadă și să se bucure de ele.

---

⁵¹ *Rede bei der Eröffnung des freiherrlich Brukenthal'schen Museums in dem großen Hörsaale des Hermannstädter evangelischen Gymnasiums, am 25 Februar 1817 gehalten von Johann Filtsch evangelischer Stadtpfarrer und Mitdirector des genannten Museums, Hermannstadt, 1817, p. 3-4.*

300 DE ANI DE LA NAȘTEREA BARONULUI SAMUEL VON BRUKENTHAL (26 IULIE 1721 - 9 APRILIE 1803)

Anonim austriac, sec. al XVIII-lea
Baronul Samuel von Brukenthal

Anonim austriac, sec. al XVIII-lea
Sophie Katharina von Brukenthal